YHDENVERTAISUUS
VALTUUTETTU
DISKRIMINERINGSOMBUDSMANNEN
NON-DISCRIMINATION OMBUDSMAN
OVTTAVEARDÁSAŠVUOĐAÁITTARDEADDJI

18.9.2023 VVTDno-2023-1382

Perustuslakivaliokunta
PeV@eduskunta.fi

Asia: Perustuslakivaliokunta K 2/2023 vp Hallituksen vuosikertomus 2022

Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunto hallituksen vuosikertomuksesta 2022

Yhdenvertaisuusvaltuutettu on itsenäinen ja riippumaton viranomainen, jonka päätehtävä on syrjintään puuttuminen ja yhdenvertaisuuden edistäminen yhdenvertaisuusvaltuutetusta annetun lain (1326/2014) 3 §:ssä säädetyn mukaisesti.

Toiminnastamme, julkaisuista sekä ajankohtaisista teemoista on tietoa verkkosivuillamme. Yhdenvertaisuusvaltuutettu antoi kertomuksen eduskunnalle yhdenvertaisuuden kehityksestä vuosina 2019-2022 maaliskuussa 2022 (K 7/2022 vp), johon sisältyy huomioita ja suosituksia kaikilta tehtäväalueiltamme, pois lukien naisiin kohdistuvan väkivallan raportointi (tehtävä 1.1.2022 alkaen).

Valtuutettu kiittää pyynnöstä lausua hallituksen vuosikertomuksesta.

Viittomakieltä käyttävien oikeudet

Perustuslakivaliokunnan käsittelyssä ovat viittomakieltä käyttävien oikeudet sekä Ahvenanmaan itsehallintolain muuttaminen. Yhdenvertaisuusvaltuutettu lausuu toimialansa mukaisesti viittomakielisten oikeuksista.

Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomuksessa eduskunnalle (K 7/2022) on käsitelty muun muassa viittomakielisten henkilöiden kielellisiä ja muita oikeuksia.

Viittomakieltä koskeva lainsäädäntö

Yhdenvertaisuusvaltuutettu korostaa, että YK:n vammaisyleissopimus (CRPD) velvoittaa sopimusvaltioita jatkuvaan työhön muun muassa saavutettavuuden ja esteettömyyden purkamiseksi (9 artikla). Tämä koskee myös viittomakieltä käyttävien henkilöiden oikeutta osallistua täysimääräisesti yhteiskunnan eri toimintoihin.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu toteaa, etteivät viittomakielisten oikeudet toteutu lainsäädännössämme niin kuin perustuslakivaliokunta on vuonna 2014 antamassaan mietinnössään edellyttänyt.

On myönteistä, että valtioneuvosto hyväksyi vuonna 2022 kielipoliittisen ohjelman, jossa tarkastellaan myös viittomakielten kielellisten oikeuksien toteutumista. Kielipoliittiseen ohjelmaan on kirjattu myös viittomakieliä koskevia toimenpiteitä. Viittomakielisten asemassa ja oikeuksien toteutumisessa on kuitenkin edelleen epäselvyyttä ja tulkinnanvaraisuutta, mikä näkyy myös yhdenvertaisuusvaltuutetulle tulleissa yhteydenotoissa.

Vuonna 2022 annettiin muun muassa seuraavia lausuntoja, joissa kiinnitettiin huomiota viittomakielten ja viittomakielisten asemaan. Yhdenvertaisuusvaltuutettu selvitti, miten kuurojen tai vaikeasti kuulovammaisten vauvojen viittomakielen oppimiseen suhtaudutaan yliopistosairaaloissa. Selvityksestä kävi ilmi, että sairaalojen käytännöt viittomakielen opettelemiseen ovat monella tapaa ongelmallisia ja jopa viittomakielen oppimista vähätteleviä. Lausunnossaan valtuutettu antoi suosituksia yliopistosairaalojen kuulokeskuksille viittomakielen aseman parantamiseksi. Yhdenvertaisuusvaltuutettu on huolissaan siitä, ettei viittomakieliseen varhaiskasvatukseen ole subjektiivista oikeutta. Yhdenvertaisuusvaltuutettu antoi hallinto-oikeudelle lausunnon, jossa kiinnitettiin huomiota sekä yhdenvertaisuuslain 5 §:ssä säädettyyn viranomaisten edistämisvelvollisuuteen että viittomakielilain (359/2015) 3 §:ssä säädettyyn viranomaisten velvollisuuteen edistää viittomakieltä käyttävän mahdollisuuksia käyttää omaa kieltään. Valtuutetun näkemyksen mukaan kuntia tulisi ohjeistaa viittomakielisen varhaiskasvatuksen järjestämiseen ja tukea ryhmien muodostumista tarvittaessa myös kuljetustuella. Yhdenvertaisuusvaltuutettu sai pyynnöstään

yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnalta lausunnon, jossa todettiin, ettei Helsingin kaupunki toteuttanut riittävästi yhdenvertaisuuden edistämisvelvollisuuttaan, kun se ei järjestänyt ajantasaista viittomakielen tulkkausta koronapandemiaa koskeviin tiedotustilaisuuksiinsa.

Erityisen ongelmallista on, että oikeus käyttää viittomakieltä ei toteudu peruspalveluissa kuten sosiaali- ja terveyspalveluissa. Yhdenvertaisuusvaltuutettu on sote-uudistusta koskevissa lausunnoissaan korostanut yhdenvertaisuuden turvaamista sote-palveluja suunniteltaessa. Valtuutettu esitti, että sote-palvelujen järjestämislakiin kirjataan, että suomea tai ruotsia käyttävälle kuulovammaiselle henkilölle ja suomalaista tai suomenruotsalaista viittomakieltä käyttävälle henkilölle on järjestettävä tulkkaus. Ehdotus ei kuitenkaan toteutunut vaan järjestämislain 5 §:n mukaan sote-palveluja järjestettäessä on ”mahdollisuuksien mukaan” huolehdittava tulkitsemisesta ja tulkkauksen järjestämisestä. Tältä osin säännös ei takaa viittomakielisille sen suurempaa varmuutta saada tulkkausta kuin mitä tahansa vierasta kieltä puhuvalle.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu pitää myös erittäin tärkeänä, että uusien hyvinvointialueiden aloittaessa vastikään toimintansa valtioneuvostoa ja sosiaali- ja terveysministeriötä edellytetään edelleen tarkasti seuraavan, miten viittomakielisten oikeudet toteutuvat uudessa sote-järjestelmässä. Näin perustuslakivaliokunta totesikin lausunnossaan PeVL 17/2021 hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämistä koskevasta hallituksen esityksestä (kohta 165). Samoin sosiaali- ja terveysvaliokunta edellytti mietinnössään (StVM 16/2021) valtioneuvostolta viittomakieltä käyttävien henkilöiden oikeuksien toteutumisen tarkkaa seurantaa.

Lausunnossaan esteettömyysdirektiivin täytäntöönpanosta yhdenvertaisuusvaltuutettu korosti, että direktiivin voimaansaattamisen jälkeen on jatkettava aktiivisia toimia esteettömyyden ja saavutettavuuden parantamiseksi. Esimerkiksi hätätekstiviestimahdollisuuden laajeneminen koskemaan muiden ohella viittomakielisiä kuuroja siten, ettei hätäkeskukseen yhteyden ottamisen edellytyksenä jatkossa vaadita ennakkorekisteröintiä, on tärkeää. Lisäksi ympärivuorokautinen videoyhteys hätäilmoituksen tekemiseksi tulisi ottaa käyttöön. Käytäntö tulisi saada pysyväksi määräaikaisten hankkeiden sijasta.

Viittomakieltä käyttävät henkilöt ja työelämä

Viittomakieltä käyttävien henkilöiden yhdenvertaisuutta tulee edistää kaikilla yhteiskunnan osa-alueilla, myös työelämässä. Valtuutetun tietoon tulee liian usein tilanteita, joissa ammatillisen tai korkeakoulutuksen hankkinut vammainen nuori ihminen törmää ylitsepääsemättömiin vastuksiin, kun hän hakeutuu työelämään. Tämä koskee myös viittomakielisiä.

Työelämälainsäädäntöä on kehitetty vammattoman henkilön lähtökohdista ja vammaisuus rinnastetaan usein virheellisesti työkyvyttömyyteen, osatyökyvyttömyyteen tai sairauteen. Vammaisia henkilöitä on ohjattu työkyvyttömyyseläkkeelle jo suoraan peruskoulusta ilman, että heidän työkykyään olisi varsinaisesti arvioitu. Voimassa oleva lainsäädäntö, viranomaiskäytännöt, ja asenteet eivät luo edellytyksiä vammaisten ihmisten työelämäoikeuksien toteutumiselle vammaisyleissopimuksen edellyttämällä tavalla. Pelkkä työlainsäädännön tarkastelu ei riitä, vaan avain muutokseen on eri hallinnonalat ylittävä uudistaminen. Työllisyys on sisällytettävä keskeiseksi näkökulmaksi esimerkiksi vammaispalveluiden järjestämiseen.

Valtuutettu on saanut tietoonsa ongelmia, jotka koskevat viittomakielen tulkkausta työelämässä. Yksi ongelmista on se, ettei viittomakielen tulkeilla ole määritelty taitotasoja. Valtuutetun saamien tietojen mukaan viittomakielen tulkkauspalvelua välittävä Kansaneläkelaitos on katsonut riittäväksi sen, että tilaukseen on löytynyt tulkki. Esimerkiksi vastavalmistuneella tulkilla ei kuitenkaan ole valmiuksia tulkata vaativassa asiantuntijatehtävässä työskentelevälle. Myös jatkuvasti vaihtuvat tulkit koetaan ongelmaksi työpaikoilla, sillä suuri osa työelämää koskevista tulkkitilauksista välitetään Kansaneläkelaitoksessa neljän viikon välitysjaksossa kaikkien muiden tulkkitilausten rinnalla.

Opiskelutulkkausta on kehitetty 80- ja 90-lukujen taitteesta alkaen siten, että palvelua tarjotaan siinä laajuudessa, jotta muun muassa edistetään henkilön työllistymistä tai työelämässä pysymistä tai etenemistä. Vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta annetussa laissa (133/2010) on siten turvattu opiskelutulkkausta tarvitsevien oikeuksia. Valtuutettu pitää ongelmallisena sitä, että opintojen jälkeen työelämään siirtyessä tilanne heikkenee. Työelämässä tulkkausta tarvitseva henkilö joutuu muun muassa hakemaan päätöstä lisätunteja varten toisin kuin opiskelutulkkauksessa. Valtuutetun näkemyksen mukaan työelämätulkkaus tulisi rinnastaa sekä

lainsäädännössä että käytännössä opiskelutulkkaukseen, jotta viittomakieliset voivat olla yhdenvertaisia myös opintojen jälkeen työmarkkinoilla.

Tulkkauspalvelusta annetun lain 10 §:n 2 momentin mukaan tulkkauspalvelua järjestettäessä on huomioitava muun muassa palvelunkäyttäjän toivomukset ja yksilölliset tarpeet. Valtuutetun saamien tietojen mukaan työelämässään tulkkausta käyttävät kokevat usein, ettei Kansaneläkelaitoksen vammaisten tulkkauspalvelukeskuksessa huomioida heidän yksilöllisiä tarpeitaan. Valtuutettu on huolissaan siitä, että tämän hetken käytäntö kuormittaa työelämässään tulkkausta tarvitsevia henkilöitä kohtuuttomasti. Yhdenvertaisuuden kannalta olisi huolestuttavaa, jos tulkkauspalvelun ongelmien vuoksi viittomakieliset syrjäytyvät työmarkkinoilta.

Yhdenvertaisuusvaltuutetun sijainen, Robin Harms johtava erityisasiantuntija

Erityisasiantuntija Eeva Tupi